

FÓRUM TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZEMLE

NEGYEDÉVENKÉNT MEGJELENŐ TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

XXVI. évfolyam

Főszerkesztő
CSANDA GÁBOR

A szerkesztőbizottság elnöke
ÖLLÖS LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság

Gyurgyík László (Komárom, Szlovákia), **Huncík Péter** (Dunaszerdahely, Szlovákia),
Lampl Zsuzsanna (Nyitra, Szlovákia), **Lanstyák István** (Pozsony, Szlovákia), **Liszka József**
(Komárom, Szlovákia), **Mészáros András** (Pozsony, Szlovákia), **Simon Attila** (Somorja,
Szlovákia), **Végh László** (Somorja, Szlovákia), **Vajda Barnabás** (Komárom, Szlovákia).

Nemzetközi szerkesztőbizottság

Biró A. Zoltán (Csíkszereda, Románia), **Csernicskó István** (Beregszász, Ukrajna),
Csergő Zsuzsa (Kingston, Kanada), **Fedinec Csilla** (Budapest, Magyarország), **Holger Fischer**
(Hamburg, Németország), **Susan Gal** (Chicago, USA), **Petteri Laihonon** (Jyväskylä, Finnország),
Kovács Attila (Lendva, Szlovénia), **Laczó Ferenc** (Maastricht, Hollandia), **K. Lengyel Zsolt**
(Regensburg, Németország), **Szarka László** (Budapest, Magyarország),
Andrej Tóth (České Budějovice, Csehország).

Tartalom

Tanulmányok

FEDINEC CSILLA

Az orosz–ukrán háború az ukrán jogszabályokban (2014–2023) 3

SOMORJAI ÁDÁM

A szlovákiai magyarok Mindszenty hercegprímásnak a nyugati államfőkhöz
írt leveleiben, 1945–1948 31

KERESZTES CSABA

Menekült pedagógusok a második világháború utáni Magyarországon,
különös tekintettel az újjáalakult Csehszlovákiából érkezőkre 51

MIKLÓS DÁNIEL

Aktivizmus bármilyen irányba. Vázlat Schultz Ignác második világháború
alatti tevékenységéről 75

DANČO JAKAB VERONIKA

Középiskolai tanulók vélekedése a kétnyelvű környezetben történő
kódváltásról 99

GAZDAG VILMOS

A kárpátaljai magyar nyelvhasználat sajátosságai az 1980–90-es évek
fordulóján a Vörös Zászló járási lap anyagai alapján 113

Közlemények

FÜLÖP LÁSZLÓ

Kövesdy Lukács 1556-ban kelt végrendeletéről 131

Fórum-monológok

HADAS MIKLÓS

A földönkívüli. Zsóka monológja 137

Köszöntő

LISZKA JÓZSEF

Az Integrátor. Végh László 75. születésnapjára 155

Könyvek

NAGY ZSÓFIA

Durst Judit–Nyíró Zsanna–Bereményi Ábel (szerk.): A társadalmi mobilitás ára. Első generációs diplomások és az osztályváltás következményei 159

DUDICS LAKATOS KATALIN–BÁRÁNY ERZSÉBET

Kiss Anita: Kárpátaljai magyar egyetemi és főiskolai hallgatók nyelvhasználathoz és nyelvi változatossághoz kapcsolódó attitűdjei 167

POLGÁR ANIKÓ

Pusztai-Varga Ildikó: Mézescsók, dögcédula, szauna. A finn költészet fordításának kulturális dimenziói 169

CSEHY ZOLTÁN

Ladányi István: Megújuló befejezetlenség. Az Új Symposion folyóirat arculata, szerkesztési gyakorlatai és műfajai 172

Lapunk része az Európai Bölcsészettudományi és Társadalomtudományi Index (European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences – ERIH Plus) folyóirat-minősítő rendszernek. Folyóiratunk a CEEOL nemzetközi adatbázis által jegyzett. Az MTA Történettudományi Bizottsága által elismert teljes értékű publikációs hely.

**KULT
MINOR**

FOND NA PODPORU KULTÚRY NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN

Készült
a Magyar Kormány
támogatásával

FÓRUM TÁRSADALOMTUDOMÁNYI SZEMLE

A szerkesztőség címe: Fórum Kisebbségkutató Intézet, Park u. 4., 931 01 Somorja. E-mail: csanda.gabor@foruminst.sk • Kiadja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja. IČO: 34 028 587. Felelős kiadó: Simon Attila igazgató • Nyomdai előkészítés: infopoint Kft. • Nyomta: Adecta, Kft., Csilizradvány • Megjelent a Szlovák Köztársaság Kisebbségi Kulturális Alapja támogatásával • Példányszám: 500 • Ára: 3 € • 2024. március • Nyilvántartási szám: EV 904/08 • ISSN 1335-4361 • Internet: <http://www.forumszemle.eu>

FÓRUM SPOLOČENSKOVOEDNÁ REVUE

Adresa redakcie: Fórum inštitút pre výskum menšín, Parková 4, 931 01 Šamorín. E-mail: csanda.gabor@foruminst.sk • Vydavateľ: Fórum inštitút pre výskum menšín, Šamorín. IČO: 34 028 587. Zodpovedný: Attila Simon riaditeľ • Tlačiarenská príprava: infopoint s.r.o. • Tlač: Adecta, s.r.o., Čilizská Radvaň • S finančným príspevkom Fondu na podporu kultúry národnostných menšín • Náklad: 500 • Cena: 3 € • Marec 2024 • Evidenčné číslo: EV 904/08 • ISSN 1335-4361 • Internet: <http://www.forumszemle.eu>

FÓRUM-MONOLÓGOK

A Fórum-monológok elé

A szociológia alapkérdése, hogy a társadalmi struktúra hogyan határozza meg a közösségekbe szerveződő egyének cselekedeteit. E viszonylat megragadása érdekében vezette be Pierre Bourdieu a habitus fogalmát, mely a strukturálisan kondicionált, tartósan rögzült, nem tudatos, nem reflektált, inkorporálódott beállítódásokat jelöli. Ilyen például a testtartás, a nyelvhasználat, a beszédmód, vagy az, hogy az emberek mikor, hol és miért érzik otthonosan magukat, illetve mitől félnek, mit szégyellnek, minek örülnek, és így tovább. Pályája vége felé Bourdieu többször használta a diverzifikált/hasadt habitus fogalmát, halála azonban megakadályozta, hogy kidolgozzon egy diszpozíciók pluralitásával kapcsolatos elméletet. Ezt az irányt folytatva magam is kísérletet tettem a habitusfogalom árnyalására. Legutóbbi könyvemben (*Outlines of a Theory of Plural Habitus: Bourdieu Revisited*. Routledge, 2022) amellett érvelek, hogy a habitus kontextusfüggő, vagyis a diszpozíciók a változó strukturális kényszerek hatására átalakulhatnak az életút során.

Megközelítésem egyik újdonsága, hogy a plurális habitus létrejöttét összekapcsolja az átmeneti rítusok (diplomaszerzés, keresztelő, állampolgárság megváltozása, házasságkötés, szülővé válás, orvosi diagnózis stb.) életutat strukturáló hatásával. Azt is feltételezem, hogy az emberek nem csupán a Bourdieu által tételezett osztályhabitus-sal, hanem más habitusdimenziókkal is rendelkeznek, vagyis joggal beszélhetünk nemzeti, nemi, életkori, vallási, regionális (stb.) diszpozíciókról. Megközelítésem további újítása, hogy igyekszem a beállítódásokat egy erősség-, illetve tartósság-skálán is értelmezni. 2022-ben benyújtottam egy OTKA-pályázatot *A plurális habitus mintázatai a romániai és szlovákiai magyar kisebbség körében* címmel, amelyet a bírálók támogatásra méltónak minősítettek. Alapkérdésem, hogy e két országban élő kisebbségi magyarok beállítódásai hogyan változnak az eltérő strukturális kényszerek hatására. Hangsúlyozandó, hogy sem a regionális, sem a kisebbségkutatások nemigen használják a habitus fogalmát, mivel többnyire az identitás fogalmával operálnak. Kutatásom problémafeltáró jellegű kvalitatív vizsgálat; nem célom, hogy a reprezentativitás igényével elemezzem a beállítódásmintákat.

Budapesti magyar emberként sok évet töltöttem romániai és szlovákiai magyarok között, mi több, csaknem tizenöt éve részben Szlovákiában élek egy magyar faluban. Így kívülről és belülről is tudok azonosulni a helyiekkel. Egyik meghatározó tapasztalatom, hogy ismerőseim és barátaim más emberként viselkednek, ha saját falujukban érintkeznek a szomszédokkal, ha a városban többségi nyelven intézik ügyes-bajos dolga-

ikat, vagy ha mondjuk magyarországi rokonaikat látogatják meg. Többször hallottam, hogy „Magyarországon nem talál a szó”, azaz nem ritka, hogy idegennek érzik magukat az „anyaországban”. És miközben sokszor nem beszélnek tökéletesen románul vagy szlovákul, gyakran úgy érzik, hogy egy románnal vagy szlovákkal „inkább közös húron tudnak pendülni”, mint egy magyarországi magyarral. Ezeket a finom különbségtételeken alapuló viszonyokat szeretném pontosabban megérteni a kutatás révén.

Tavaly mintegy kéttucatnyi, átlagosan nyolc-tíz órán át tartó életút-mélyinterjú készíttettem kisebbségi magyar emberekkel Romániában, Szlovákiában és Magyarországon. (Talán mondani sem kell, hogy e beszélgetéseket több alkalommal vettem föl; az első és az utolsó találkozás között olykor hónapok teltek el.) A szerkesztőség nyitott volt arra, hogy kutatási eredményeim közlését a *Fórum Társadalomtudományi Szemlében* kezdjem el – mégpedig rendhagyó módon. Abban állapotunk meg, hogy a 2024-ben megjelenő számokban lesz egy rovat, amelyben egy-egy mélyinterjú monológgá szerkesztett változata olvasható. E szövegeket igyekszem úgy elkészíteni, hogy megfeleljenek a kontextuális pluralitás elvének, vagyis arra törekszem, hogy a monológok egyszerre legyenek érdekesek, pontosak, hitelesek, valamint nyitottak a további tudományos interpretáció előtt.

Nem hallgathatom el, hogy nagyon szeretem ezt a műfajt. Az 1990-es évek közepétől több tucatnyi monológot publikáltam a *Replikában* (ezek megtalálhatók a folyóirat honlapján a 25. számtól kezdődően).¹ Jelenlegi kutatásom összegzéseként egy könyvet szeretnék írni, amelyben értelmező kommentárokkal ellátva, egymás társaságában, további monológokkal kiegészítve fogom megjelentetni az itt közölt szövegeket. Addig minden olvasónak lehetősége lesz arra, hogy szabadon kóstolgassa ezeket a narratívákat. Reménykedem, hogy időközben olyan reakciók is eljutnak majd hozzám, amelyeket felhasználhatok könyvem írásakor. Mindenesetre addig is jó olvasást kívánok!

Budapest, 2024. január 25.

Hadas Miklós

1 Ezekből egy külön kötet is született 2001-ben a *Replika Könyvek* sorozatban *Szex és forradalom* címmel.

A földönkívüli ZSÓKA MONOLÓGJA

Lejegyezte és monológgá szerkesztette: Hadas Miklós

Ha Szlovákia magyarok lakta részén járok, és kinyitom egy bolt vagy egy postahivatal ajtaját, igyekszem minél előbb kideríteni, milyen nyelven kell megszólalnom: szlovákul vagy magyarul, magázódva vagy tegeződve. Amikor belépek valahová, először arra figyelek, hogy milyen rádió szól, illetve hogy milyen nyelven beszélnek egymás között az alkalmazottak. Ha szerencsém van, legalább ketten vannak. Ha csönd van, akkor általában szlovákul indítok. Ha viszont magyar rádió szól, akkor nyilván magyarul szólalok meg. Persze többször is előfordult már, hogy nem volt semmiféle nyelvi mankó, és a rossz nyelvbe futottam bele. Ha nekem kell kezdeményezni, akkor nyilván nem mindegy, hogy Dunaszerdahely közepén vagyok-e, ahol természetesen magyarul szólalok meg, illetve Komáromban járok-e, ahol fifty-fifty az esély. Ez utóbbi esetben inkább szlovákul nyitnék, ha egyik mankó sem jelezne semmit.

Tegnap délután például bementem egy bankba Párkányban, ahol az alkalmazottakkal együtt sikeresen bemutattuk a „ki milyen nyelven, hogyan és miért nem szólal meg” című performanszt. Bár a pult mögött ülő ügyintézők egymással magyarul beszéltek, az az ember, akire vártam, még nem érkezett meg. Amikor végre megjött, a szlovákot választottam, mert nem zártam ki annak a lehetőségét, hogy ő éppen nem tud majd magyarul. Utána viszont Somorjánál, amikor az autópályán bementem tankolni, hallottam, hogy egymás között mindenki magyarul beszél, de amikor beléptem, hozzám már szlovákul szóltak. Eszükbe sem jutott, hogy mindkét nyelven próbálkozzanak. Viszont én mégis magyarul kezdtem el beszélni, hiszen hallottam, hogy egymás között magyarul beszéltek. És ez a kommunikáció nem egyfajta megfelelési kényszer volt a részemről, hanem az volt a célja, hogy közelebb kerüljek hozzájuk. Ugyanis amikor az ember másfél évtizede nem Szlovákiában, hanem Brüsszelben él, és megszokta a nyelvi bábelt, akkor már nem jön zavarba az ilyen helyzetektől. Tudja magát kívülről nézni, és tudatosan képes nyelvet választani.

Szerintem az első helyzet probléma-, a második pedig hangulatfüggő volt. A bankban egy problémát akartam megoldani. És noha végül is nem sikerült megoldani, de nagyon kedvesek voltak, mindent körbejártunk, s közben a szlovák nyelvet mindketten instrumentálisan használtuk. A somorjai benzinkúton, ahol én direkt a magyart választottam, éppen csacsogós hangulatban voltam, és familiárisabb módon szerettem volna az emberekhez viszonyulni, szerettem volna kicsit közelebb kerülni hozzájuk.

Egyébként egy szlovák címkéjű bort vettem, amire magyarul volt ráírva, hogy „Egri leányka”, miközben tudom, hogy ezt a bort Nyitra fölött termelik. És az volt a legszebb az egészben, hogy amikor megérkeztem a barátaimhoz Pozsonyepérsre, és elővettem a bort, egyikük lelkesen felkiáltott: „Jé, ezt a matricát én fordítottam szlovákra!”

Békéscsabán születtem 1974-ben, ott jártam szlovák általános iskolába. Aztán Pestre kerültem a szlovák gimnáziumba, és mindkét helyen megkaptam a szlovák tanártól, hogy teljesen reménytelen eset vagyok, húzzam le magam. Pontosan emlékszem a dacról, hogy igenis megmutatom ezeknek, hogy meg fogok tanulni szlovákul, ha már ők tizenkét év alatt képtelenek voltak ezt elérni! Az anyukám úgy döntött, hogy nem fog minket szlovákra tanítani, mivel a férje magyar volt, amúgy se beszélt a nyelvet. Tovább egyszerűsítette a dolgot, hogy amikor két éves lettem, a szüleim elváltak, és hárman maradtunk az anyukámmal meg a nővéremmel, aki három évvel volt idősebb, mint én. Az anyukám meg volt győződve arról, hogy nem tud jól szlovákul, és úgy gondolta, hogy az lesz a legjobb, ha a nyelvet az iskolában tanuljunk meg. A csabai tótok ugyanis 1718-ban érkeztek, és egy végtelenül archaikus nyelven beszélnek, ráadásul magyar akcentussal, hiszen nem szláv környezetben élnek. A nagybátyám haláláig mondogatta, hogy ő nem szlovákul beszél, hanem tótul. És valóban, az általuk beszélt nyelvnek nem sok köze volt a szlovákiai sztenderdhez, mivel a csehszlovák állam két-száz évvel azt követően jött létre, hogy az őseink Békéscsabára érkeztek. Én nem láttam szlovák tévét gyerekkoromban, mivel hetente csak egy rövid szlovák adás volt, ami-ben főleg híreket mondtak. Nem volt esti mese, nem volt napi kapcsolat az élő szlovák kultúrával, tehát nekünk nem adatott meg az, ami egy felvidéki magyarnak természetes volt, hogy az anyanyelvén nézhette a magyar tévét.

Parasztcsaládból származom. A nagyszüleim tanyán éltek egészen a hetvenes évekig, de a nagytata okos ember volt, aki pontosan tudta, mikor kell belépni a téeszbe, és azzal is tisztában volt, ha valami készül, mert ötvenhat októberének közepén jó érzéssel hazaszállított egy zsák sót. A nagyszüleimé volt az utolsó generáció, amelynek tagjai egymás között szlovákul beszéltek. Jellemző, hogy a nagytatám élete végéig nem tudott magyarul káromkodni. És ahogy egyre idősebb lettem, úgy felejtettek el magyarul. Anyukám magyar-szlovák-tőri szakos tanár volt, de a pártházban dolgozott kultúrreferensként, és elkötelezetten hitt a rendszerben. A nővéreivel magyarul beszélt, a szüleivel viszont szlovákul. A családban azt mesélték, hogy az 1948-as lakosságcsere után be-beszélogattak nekik az utcán, hogy ha itt maradtatok, akkor ne beszéljétek szlovákul! Mindezt Békéscsabán, ami egykor a legnagyobb szlovák település volt a Monarchiában! Turócszentmárton smafu hozzá képest!

Mindig kicsi és alulfejtett voltam. Én voltam a cuki kisbaba, akit mindenki szeret, ugyanakkor nem volt semmilyen aktív szerepem a családban: csak néztem, mosolyogtam, és ettől mindenki boldog volt. Ez máig megmaradt, és a személyiségem része lett, hogy kívülről szemlélem a világot. Hatodik osztályos koromban aztán három dolog történt egyszerre, amitől majdnem megzakkantam: a nővérem lelépett Pestre, új nevelő-

apám lett, és volt egy hatos klikkünk az osztályban, aminek tagjai egyik napról a másikra egyszer csak nem szóltak hozzám többet. Azt mondták, nagyon beképzelt vagyok. Máig nem tudom, hogy ebben a kirekesztésben az anyukám pozíciója szerepet játszott-e, vagy sem. Mindenesetre volt két tanár is, aki nagyon utált engem – vagy inkább minket a tesómmal. Az egyik a szlovák tanár volt, a másik a földrajz tanár, aki sokszor mondogatta, hogy nyugodtan beküldhetem az anyámat, a földrajzórán akkor is ő a főnök.

Volt egy úttörőtáncscsoport a városban, egy teljesen magyar és rendkívül sikeres közösség, aminek a tagja voltam. A többiek általában más iskolákba jártak. Ez volt az egyetlen hely, ahol jól éreztem magam. Nagyon jó brigád voltunk, országos versenyeket nyertünk, külföldre is jártunk. Középszerű táncos voltam, de a többiekről se mondhatnám, hogy sokkal jobban táncoltak volna nálam. És akkor az egyik osztálytársam, aki korábban kezdett táncolni, mint én, és benne volt a mi hatos csoportunkban, nem került be azok közé, akik elmentek külföldre fellépni. Máig nem tudom, hogy én az anyukám miatt kerültem-e be oda, vagy sem. A nyolcvanas években nagy szám volt elrepülni Angliába egy fesztiválra. Könnyen lehet, hogy ez is közrejátszott abban, hogy kirekesztettek a hatos csoportunkból.

Aztán amikor a pesti gimibe kerültem, rögtön beraktak a gyengébb szlovák csoportba, mivel a pestiek jobban tudtak szlovákul, mint én. Persze ez nem volt egy homogén osztály, voltak ott bánkiak meg pilisiek a kis iskolákból, akik kevésbé tudtak szlovákul. Én jöttem egyedül Csabáról, az osztálytársaim ott maradtak, mivel ott is volt szlovák gim. Az érkezésem egészen traumatikusra sikeredett: csak három nappal a tanévkezdés után értem oda, mivel egy táncturné miatt késtem, ráadásul a táncturné utolsó napján eltört a mínusz ötös szemüvegem, és nem láttam semmit. Így raktak fel a vonatra Csabán, és amikor kiszálltam a Keletiben, meg kellett keresnem a Blahán a koleszomat, be kellett oda mennem, és meg kellett mondanom nekik, hogy helló, itt vagyok, mától veletek fogok lakni. A nővérem ugyan már Pesten volt akkor, de nem várt engem – biztos más dolga akadt. Aztán négy éven keresztül nyolc lánnyal laktam a kollégiumban, tehát huszonnégy órában mindig együtt voltam valakivel. Csak két este mehettünk ki a koleszból, kedden hattól nyolcig, csütörtökön pedig hattól kilencig. De ha rossz volt a bizonyítványa valakinek, akkor ő nem mehetett sehova.

Abban az időben kifejezetten szegény voltam, amire rátettem még egy lapáttal. Egyik nap, harmadikos koromban, annyira elegendem lett már mindenből, hogy teljesen disszonáns dolgokat vettem föl: semmi nem passzolt semmihez, de én azt akartam, hogy még rosszabb legyen minden. Volt egy rettenetesen csúnya, barna, lapos sarkú nagymama-félcipő; aprólukas, mint egy férficipő. Tavasz volt, és én ehhez fölvettem egy nadrágot, aminek olyan fényes volt a térd a kopástól, hogy már alig lehetett hordani, és ezért levágtam a térd fölött. Utána fölfélcéltem, de direkt szarul, hogy még rondább legyen. Felülre pedig egy NSZK-ból kapott, combközépig érő, hosszú ujjú, rémesen kifakult zöld pólót húztam fel, és levágtam a hajam is. Szóval ez már egy ilyen öncsonkításos, önrontásos dolog volt. Emellett kipróbáltam sok baromságot is, például

egyszer csak almát ettem három napig – persze sokszor nem is nagyon volt mit enni egy olyan válogatós gyereknek, mint én. Amúgy negyven kiló voltam tizennyolc éves koromig. Ugyanakkor mégsem lehet azt mondani, hogy elhanyagolt gyerek lettem volna. Az anyukám rendszeresen érdeklődött, betelefonált az iskolába, a koleszba, ha már a szülőikre nem tudott felutazni Pestre. De a szalagavatóra azért feljött. Folyamatosan sütött, meg befőzött, meg varrt – mert azon tudtunk spórolni. Egy időben még alsóneműt is varrt. Némelyik ruhadarabbal nem tudtam megküzdeni, és a szekrény legmélyén kötött ki, de voltak köztük mesterművek is, amiket máig hordok.

Az egyetlen kivétel, amit a koleszban kikönyörögtünk magunknak, az volt, hogy a Csehszlovák Intézetben filmeket nézhessünk. Minden hétfőn filmvetítés volt, amire mindannyian jártunk, mivel az volt az egyetlen módja annak, hogy kiszabaduljunk a koleszból. Úgyhogy nekem olyan csehszlovákfilm-tudásom van, mint kevés embernek. Ezeket a filmeket már elég jól érttem, nekem inkább az aktív beszéddel voltak problémáim mindig. Persze a koleszból máskor is kilógtam, akkor már működött a Fekete Lyuk, eljártam Vágtázó Halottképek-, Sziámi- meg Kontroll-koncertekre. Isten áldása volt, hogy még nem létezett mobiltelefon, mert a koleszban azt tudtam mondani, hogy a nagynénémhez megyek aludni, amit nem ellenőrzött senki. Csakhogy a koleszt reggel fél nyolckor nyitották, ezért koncert után hajnali négy óráig vasútállomásokon kellett tölteni az időt, ami egyáltalán nem volt veszélytelen egy tizenöt-tizenhat éves lány számára, meg hát a rendőrök elől is el kellett bújni. A metró négytől járt, és akkor pár órát utazgattam egyik végállomástól a másikig, mivel bent meleg volt. Az emberek egyébként rendesek voltak, mert mindig fölébresztettek, ha a végállomásra értünk.

A kilencvenes évek elején aztán megalapítottuk a magyarországi szlovák fiatalok szervezetét, amiben volt már egy ilyen öntudatra ébredéses dolog is. Ennek köszönhetően bekerültem pilisi tótok közé, akik jóval idősebbek voltak nálam, néhányan már egyetemen tanultak Szlovákiában, volt egy fiatal tanár is, aki Pozsonyban már elvégezte az egyetemet. Klassz táborokat szerveztünk, lebicikliztünk Békéscsabára, a város alapításának kétszázhetvenötödik évfordulójára. Zenekarunk is volt, én szintetizátoron játszottam. Leginkább magyarországi szlovák költők megzenésített verseit adtuk elő, ezek egyike volt a basszusgitarosunk. Emellett volt még a zenekarban egy szólógitár és alkalomadtán egy bendzsó. Gitárhúrból raktuk össze a bendzsót mandolin-hangolással, azon játszottunk. Csabán hat évig nyomtam a zeneiskolában a zongorán. Nekem a harmóniak voltak odaírva, csak azokat kellett játszani. Pötyögtem, nem volt semmi komoly. Mindenféle vad helyeken, kis nógrádi szlovák falvakban léptünk fel, ahol jöttek a nénik, és amikor már kettéállt a fülük, akkor szólt nekünk Imi, a költő, hogy lányok, gyorsan énekeljete néhány szlovák népdalt két szólamban. És ez nagyon tetszett a néniknek, aztán folytattuk a rettenetes műsorunkat. Ebben a társaságban is én voltam a kicsi. Az egy jó közösség volt, jó volt közējük tartozni, vittek ide-oda, kocsmázni is, sok helyre eljutottam velük. És mivel sokkal idősebbek voltak, megint ezt a hallgató-szerepet vettem föl: üldögéltem, mosolyogtam. A leendő férjem, aki a gyermekeim apja is

lett, szintén ebben a közegben mozgott. Vele tizenöt évvel később, harmincegy éves koromban házasodtunk össze.

Aztán Pozsonyba kerültem, szlovák–angol szakra. Ennek volt anyagi vonzata is, mivel ott magyar állami ösztöndíjjal lehetett tanulni. A család támogatta, hogy Szlovákiába menjek, mert a nővérem is diák volt, és nem nagyon volt pénz arra, hogy az én tanulmányaimat is fizessék. A szlovák–angol szakos lányok egy vérunalmas tyúkbrigádnak bizonyultak. Jó kislányok voltak, mivelhogy egy szlovák nőnek jólneveltnek és csinosnak kellett lennie, mintha egy képeslapból kilépett barbibaba volna. És ha megittak három cent likőrket, arról beszéltek hetekig, hogy mennyire szétbulizták magukat. Persze az is igaz, hogy ezt várta el tőlük a szlovák társadalom. Emlékszem, volt olyan, hogy Pozsony főterén egy idősebb asszony a barátnőm szájából kiverte a cigarettát, mondván, hogy egy lány ne dohányozzon. A lényeg, hogy egyszerűen nem tudtam velük mit kezdeni, pedig esküszöm, nagyon igyekeztem. Máig nagyon kevés szlovák nővel vagyok jóban, két barátnőm van az egyetemről, kettő meg a mostani munkahelyemről, de őket egyáltalán nem tartom átlagos szlovák nőknek.

1992 őszén érkeztem Pozsonyba, pár hónappal azelőtt, hogy a szlovák állam 1993 januárjában megalakult, ezért nagyon erős volt a szlovák nacionalizmus. Ráadásul a szlovákoknak fogalmuk sem volt arról, hogy Magyarországon is élnek szlovákok. Két olyan tanárom volt az egyetemen, akiről már előre mondták, hogy nem fognak átengedni a vizsgákon, mivel nagyon nem bírják a magyarokat. És mivel nekem naponta le kellett írni a nevemet, ők természetesnek tartották, hogy Erzsébet Tóth csak szlovákiai magyar lehet. A legnagyobb problémájuk az volt velem, hogy nincs ott az „ová” a nevem végén. Erre mondtam, hogy nem írhatom oda az „ovát”, mert ha összevetik az indexemmel, akkor nem fog stimmelni. De hiába erősködtem, hogy magyarországi szlovák vagyok, nekik csak a nevem számított.

Tulajdonképpen három különböző közegben mozogtam. A lelegején, a nulladik évben, beraktak minket egy kollégiumba, ahol csak külföldiek voltak: feketék, arabok, lengyelek vagy éppen magyarországi szlovákok. Itt először a többi magyarországival voltam együtt, akik között az volt a trendi, hogy utálni kell Pozsonyt, utálni kell az egészséget, mert Szlovákiában minden úgy szar, ahogy van. Ez egy idő után véresen unalmas lett számomra, mert ugyan tudok én is fikázni, de olyan szenvedélyes kitartással nem tudtam ezt művelni, mint sok magyarországi. Én szeretem a jót is látni, szeretek azzal is foglalkozni, ami tetszik, hiszen Szlovákiában vannak nagyon jó dolgok is. Úgyhogy ezek a kapcsolatok fokozatosan a háttérbe szorultak, ami egy teljesen logikus következmény volt ebben a helyzetben.

Utána jött a második közeg, ami lényegében a kirekesztettségéből fakadt. A szlovák szakon ugyanis ketten voltunk magyarok: Eszter, aki szerdahelyi, és azóta is a legjobb barátnőm, meg én. Úgyhogy a szakon mi lettünk a külsősök, az idegenek, a hülyék. A kapcsolatunk eleinte tulajdonképpen egyfajta „fogjunk össze” érzésből táplálkozott, aztán szépen kialakult egy saját társaságunk is felvidéki magyarokból, hiszen egy

helyen laktunk, a csodálatos malomvölgyi kollégiumban. Ebben a körben ott voltak Eszter magyar szakos csoporttársai és ismerősei egész Szlovákiából: Rozsnyóról, Nagymegyerről, Komáromból, Kassáról – fiúk és lányok vegyesen. Ezzel a magyar brigáddal sokat lógtunk a lyukasórákon, előadások között kávézóknak, esténként kocsmákban, koleszszobákban beszélgettünk, és rengeteget főztünk együtt. Ez egy nagyon családias érzés volt.

A szlovák volt a fő szakom, és emiatt elhanyagoltam az angolt. Tudtam, hogyha nem hajtok rá erre a nyelvre, akkor kirúgnak az egyetemről. Úgyhogy egy évre kimentem Angliába, ahol egy zsidó hotelben dolgoztam, ami egy hatalmas élmény volt, és ott felszedtem annyi nyelvtudást, ami elég volt az egyetem végéig. Amikor visszajöttem Pozsonyba, rájöttem, hogy annak semmi értelme, hogy hol ezekkel, hol azokkal lógok, és a szlovákokat csak kívülről nézegetem, mert akkor soha nem fogom megismerni őket. Nekem eggyé kell válnom velük. Azt gondoltam, hogy akkor tudok eggyé válni valamivel, ha annak érdekében teszek is valamit. Úgyhogy a kollégiumban kezdtem megismerkedni más emberekkel is, és ezáltal bekerültem egy olyan szlovák társaságba, amelyik sokkal lazább és sokkal kevésbé homogén volt, mint a felvidéki magyar banda. Volt közöttük közép-szlovákiai, rózsahegy, liptószentmiklósi és kelet-szlovákiai is. Egyikükbe halálosan szerelmes is lettem, csakhogy másfél év múlva kiderült, hogy meleg.

De hiába akartam eldönteni tudatosan, hogy mi szeretnék lenni, ha a mečari idegenrendészetten folyton azzal kellett szembesülnöm, hogy idegen vagyok. Hiába szerettem volna beépülni, hiába akartam úgy érezni magam, hogy közjük tartozok, amikor a tartózkodási engedélyemet kellett intézni, mindig belekerültem abba helyzetbe, hogy én vagyok az ellenség, a kurva magyar, akit a rend őrei megfigyelnek és fegyelmeznek. Ez számomra rettenetes megalázó volt minden évben, mivel tényleg kiélték magukat rendesen. Egy nyomorult igazolvány megszerzéséért legalább háromszor kellett visszamennem, míg végre megkaptam, és egyértelműen az volt az érzésem, hogy szándékosan aláznak meg. Ez a szorongás máig megvan bennem, ha személyi igazolványt vagy útlevelet kell készíttetnem. Amikor Békéscsabán csináltatom a személyim, oda is úgy megyek be, hogy görcsben áll a gyomrom, pedig ott sohasem voltak ellenségesek velem. Egyébként az egyetemen már az indulásunk is nagyon nehéz volt, mert adminisztratív szempontból a két állam nem egyezett meg semmiben, és senki nem tudta, hogy tulajdonképpen mit kéne velünk csinálni. Szerencsére a tanulmányi osztályon egy ilyen nagymama típusú nénit fogtam ki, akinek mindegy volt, hogy honnan érkezett az unoka. Számára az volt a lényeg, hogy a problémáját meg kell oldani, pedig biztos vagyok benne, hogy ő is felvidéki magyarnak tartott engem.

Félévenként csak maximum egyszer utaztam Csabára, de a felvidéki magyarok majdnem minden hétvégén összecsomagoltak, és hazamentek, a kollégiumban pedig azok a szlovákok maradtak, akik távolabb laktak. Ez lett az a harmadik közösség, amelyhez elkezdtem tartozni. Ebben kizárólag fiúk voltak, akikkel sokat bohóckodtunk

hétvégén, kávéztunk reggeltől estig, estétől reggelig, és néha lementünk sörözni. Ez egy más közeg volt, mert a társaságban én voltam az egyedüli csaj, és ezek a fiúk hol a húguknak, hol az anyukájuknak tekintettek, hol pedig megpróbálták összejönni velem. Ez egy nagyon vidám brigád volt. A koleszban muszáj enni, nincs anyuci, aki elkészíti az ebédet, úgyhogy az egyik lehetőség, hogy az ember lemegy a kocsmába, és megeszi a lángost a kofolával. A másik pedig az, hogy főz magának. Úgyhogy ebben a társaságban is sokat főztünk, meghallgattam az összes nőügyüket, segítettem, hazudtam, bújttam őket, és reggel, ha nem volt kávé, az én ajtómon dörömböltek, hogy azonnal adjak nekik kávé, máskülönben ott hálnak meg. Hozzám kopogtak be akkor is, ha éjszaka bele akartak halni a hányásukba, mert annyira berúgtak. Úgyhogy ezeknek a fiúknak köszönhetően aztán sikerült, nem azt mondom, hogy beilleszkedni, hanem találnom olyan embereket, akikkel aztán valamennyire megpróbálhattam szlovákká válni, szlováknak lenni, vagy szlováknak játszani magamat – ahogy tetszik. A lényeg, hogy mind a két közeg nagyon családias volt. Innentől alakult ki a hármas felállítás: a magyarországi barátok, a felvidéki barátok és a szlovák barátok. Mindegyik közeg adott nekem valamit, mivel mindegyik másképp látta a világot. De érdekes módon egy-két emberen, egy-két próbálkozáson kívül alig volt átfedés a különböző baráti körök között. Nem volt tartós keveredés.

Ettől függetlenül a malomvölgyi életézés legfontosabb része az intim együtt létezés, együttélés volt, amelyben teljesen normális volt, hogy nem mindig kerültem haza aludni, de ez nem feltétlenül jelentette azt, hogy valahol ott maradtam volna szexelni, hanem csak azt, hogy most éppen itt vagy ott alszok. Volt, aki már nem lakott a koleszban, és nálam ragadt, mert mondjuk ment volna tovább máshová, de már nem indult a busz. Ez egy nagyon boldog és szabad közösség volt, ahol otthon éreztem magam, végre én voltam én. Azt hiszem, nagyon meg is határozta az életemet: azóta sincs fogalmam arról, hogyan illik viselkedni a felnőttvilágban: mikor illik vinni ajándékot, mikor illik hazamenni egy vendégségből, mikor nem illik valakit elhívni kocsmázni, hiszen felnőtté válásom hat évét itt éltem le.

Az egyetem után a TASR-ban kezdtem el dolgozni, ami az MTI megfelelője Szlovákiában. A legfontosabb híreket fordítottuk szlovákról angolra. Azzal kezdődött a munkaidő, hogy egy óra alatt el kellett olvasni a napi sajtót, legalább hat-hét újságot, majd a cikkeket le kellett fordítani. Amikor két évvel később eljöttem onnan, elkezdtem pánikolni, hogy úristen, mi lesz velem? Le fogok maradni minden hírről, nem lesz rálátásom semmire, kész, el fogok veszni! De amikor eljöttem, szerencsére mégsem állt meg a világ, és egy idő múlva nem hiányoztak a napi hírek sem. Életben maradtam. Aztán magyar-szlovák-angol tolmácsként Pesten dolgoztam egy magáncégnél – akkor vette meg a MOL a Slovnaftot, és kiszervezte a pénzügyeit egy multinak, ahol a főnöknek voltam a jobbkeze, majd egy másik multinál dolgoztam ugyanezzel a csávóval, utána pedig kikerültem Brüsszelbe. Ez tizenöt évvel ezelőtt volt.

Jelenleg Brüsszel szélén lakunk, ahol zömmel flamand falvak vannak. A hivatalokban mindkét nyelvet lehet használni, de a helyiek flamandul beszélnek. Először nem is akartam megvenni a házat, mert attól féltem, hogyha bármit akarok majd intézni a városházán, szívatni fognak a flamanddal. Amikor a gyerekeket beírtuk az óvodába, akkor is nagyon izgultunk, hogy jajj, mi lesz, mivel nem tudtak még franciául, ráadásul abban az óvodában nem uniós tisztviselők csemetéi voltak, hanem lengyel, marokkói, szíriai betelepültek gyerekei. De sehol nem volt semmi gond. Akárhányszor bementem a városházára, és az alapszintű francia tudásommal elmakogtam, hogy mit szeretnék, végtelenül kedvesek és türelmesek voltak. Soha nem volt egy negatív mondatuk, még egy negatív pillantásuk sem! Sőt, kifejezetten értékelték, hogy nem angolul próbálkozom. Szerencsére időközben elég jól megismertem magamat, úgyhogy manapság már előre röhögök az ajtóban, hogy a régi idegenrendészeti szorongást nyugodtan elfelejthetném, ha tudnám. Amikor kijövök az épületből, mindig tudatosítom magamban, hogy de jó, nem voltak bunkók. Mi több, ezt félhangosan ki is mondom. A gyerekeimnek is mindig végig kell hallgatni, mert minden ügyintézés után tudatosan verbalizáltam számukra, hogy ugye milyen rendes hivatalnokba futottunk bele megint? Úgyhogy bennük ezzel kapcsolatban nincsen semmiféle szorongás.

Nekem magyar az anyanyelvem. De abban a pillanatban, hogyha valaki komolyabb dolgokról szeretne velem beszélni magyarul, akkor elkezdek akadozni, mert a kifinomult magyar nyelvet tulajdonképpen soha nem használtam. A munkahelyeimen mindig angolul dolgoztam, és vannak olyan magyar nyelvi elemek, amelyek nekem hiányoznak. Nem tudok megfelelően viselkedni magyar környezetben, mivel sokszor nem tudom, mely kifejezéseket szabad használni, és melyeket nem. Tegnap például egy budapesti fogászati rendelőben az asszisztensnő magázódott velem, mert már sajnos úgy tűnik, hogy beléptem abba a korba, amelyben már magáznak engem. Csakhogy közben folyamatosan olyanokat mondott, hogy „köszí”, amik az én értelmezésemben tegezésnek számítanak. És mivel már egy-két évtizede nem élek Magyarországon, elgondolkoztam, hogy vajon történt-e valami stíluscsúszás a magyar nyelvben, amiből kimaradtam? Vajon a magyar nyelv egy-két évtized alatt annyira megváltozott, hogy a „köszí” már nem számít tegezésnek, hanem a normális köznyelv részévé vált? Vagy így akarta jelezni, hogy inkább tegezne? Esetleg az idősebb jogán nekem kellett volna felajánlanom, miután egy órája a számban turkál, hogy tegezzem nyugodtan? Vagyis úgy fogalmaznék, hogy az én magyar nyelvem, legalábbis az aktív szókincsem, familiáris. Passzívan nyilván mindent megesek, megértek, elolvasok, de magyarul soha életemben nem vettem részt mélyebb, bölcsészeti-filozófiai típusú beszélgetésekben akadémiai közegben.

A második nyelvem a szlovák, de abba is belebicsaklok imitt-amott: vannak szavak, amiket nem ismerek. Persze tudom, hogy egy nyelvet sem képes száz százalékosan ismerni az ember – még az anyanyelvét sem. Ugyanakkor azt is gondolom, hogy olyan magas szintre sikerült eljutnom ezen a rettentő nehéz nyelven, ami keveseknek adatik meg – legalábbis az én nyelvérzékemmel. Ismerek olyanokat, akik jobban tud-

nak nálam szlovákul, de azokról már kisiskolás korukban kiderült, hogy hihetetlenül jó nyelvérzékük van. Mégis, tavaly kaptam egy hatalmas pofont a jelenlegi élettársam legjobb barátjától, aki azt mondta, hogy iszonyúan erős a magyar akcentusom. Pedig ő, már csak a barátságukból fakadóan is, rendkívül pozitívan áll hozzám. A legviccesebb az, hogy utána a pasim teljesen kiborult ezen, mondván, hogy ő ezt egyáltalán nem hallja. És valóban, ő évek óta azt mondogatja nekem, hogy nincs magyar akcentusom, ha szlovákul beszélek. És most ott tartok, hogy fogalmam sincs, hogy most van akcentusom, vagy nincs.

Amikor a szerdahelyi barátnőmhöz megérkezek, akkor a gyerekeim már az autóban röhögnek, hogy anya majd belép az ajtón, és úgy fogja kinyitni a száját, ahogy Szerdahelyen beszélnek a magyarok. És tényleg, amikor az Eszternél vagyok, pontosan úgy beszélek, ahogy ő. Sőt, már akkor is, ha csak róla beszélek valakinek. Amikor a barátom az anyukámmal beszélget, és az anyukám a saját nyelvjárásában szólal meg, a barátom pedig a rendes szlovákot használja, akkor én azon kapom magam, hogy a csabai nyelvjárás elemeit használom beszéd közben, annak ellenére, hogy soha nem tanultam. És ha meghallom a békéscsabai szlovákot, amit a nagyanyám beszélt, akkor elolvadok. Amikor először mondott a fiam valami csúnyát a szlovákokról, hogy buta nép, meg bénák, valami ilyesmi, akkor nagyon mérges lettem, és elmagyaráztam neki, hogy a csabai szlovák és a nagyon valószínű román vonalon kívül, az egyik dédnagypapa zsidó, a másik dédnagymama cigánylány, a harmadiknak pedig, aki bosnyák volt vagy szerb, mészárszékei voltak valahol a Vajdaságban, és öt mészárszéket kártyázott el egy éjszaka alatt. És hogy soha ne felejtse el, hogy a felmenőinek nemeslevele Zajac néven fut, mert csak később magyarosítottak. És ha ez mind-mind a fejében van, na, akkor kezdjen el másokat, más népeket anyázni! Na, azóta előszeretettel cigányozza és zsidózza egymást a két gyerek nagy kacagások közepette!

Eszembe jut egy hajdani pozsonyi évfolyamtársam, akit egy évig bámultunk, mivel nem értettük, hogy a baromi erős magyar akcentusa ellenére miért nem hajlandó megszólalni magyarul. És aztán kiderült, hogy a srác tényleg egy árva szót sem tud magyarul, de mivel Losoncra származott, erős magyar akcentussal tanult meg szlovákul. Azt tudom, hogy telefonon van akcentusom, de azt is tudom, mivel sokan mondták már, hogy ez nem az az erős felvidéki magyar akcentus. Tudok liptóiuól is beszélni, mert amikor liptói volt a pasim, akkor megtanultam az ő hanglejtését utánozni. Egyszerűen rám ragadt. A szlovákoknak egyébként sokkal több nyelvjárásuk van, mint nekünk. Fogalmam sincs, hogy most hányadik mondat után kérdeznék meg, ha belépnék egy vadidegen szlovák közösségbe, hogy hova valósi vagyok. Régen azzal szórakoztam, hogy azt számoltam, hogy két mondat, tizenöt perc vagy húsz perc után kérdezik-e meg, hogy hová valósi vagyok, ami azt jelenti, hogy valami gyanút fogtak a nyelvtudásommal kapcsolatban. Ez a szám fokozatosan ment fölfelé, és akadt olyan ember is, aki teljesen ledöbbsent, amikor csak többszöri találkozás után derült ki számára, hogy nem vagyok szlovákiai szlovák. Amúgy bennem a szlovák nyelv bármelyik fajtája kíváncsisá-

got vált ki. Figyelem, hogyan változik a nyelv, de nincsenek személyes érzelmeim, mert külső megfigyelő vagyok.

Persze nem tudom mindig megőrizni ezt az érzelemmentes kívülállást, főleg ha eszembe jut anyukám egyik traumatikus nyelvi élménye, amikor őt nagyon megalázták. Egyszer, fenn a Tátrában, jegyet akart venni a kisvasútra. Valamit rosszul ragozhatott, mert nagyon-nagyon csúnyán lecseszte őt a jegyárúsító, hogy már megint egy hülye magyar, aki képtelen rendesen megtanulni szlovákul. Békéscsabán ugyanis a nőnemű ragozás másképp van, mint a sztenderd szlovákban. Nem mintha Szlovákiában nem lenne olyan nyelvjárás, amelyben pont ugyanúgy ragoznak, ahogy az anyukám, csakhogy ők nem magyar, hanem szlovák akcentussal ejtik ki ugyanazt a végződést. Ráadásul abban a helyzetben egy olyan szót kellett volna használni, amit anyu nem ismert, mert az ezerhétszázas években, amikor a szlovákok leköltöztek Csabára, még viszonylag kevés vonat járt a Monarchiában. És amikor anyukám mondta a jegypénztárosnak, hogy ő szlovák, a válasz az volt, hogy maga nem szlovák, hanem egy szerencsétlen magyar, aki képtelen rendesen megtanulni szlovákul. Merthogy a szlovákok füle kifejezetten ki van hegyezve az úgynevezett magyar hibákra, amelyek főleg a visszaható névmással kapcsolatosak. Pedig azt figyeltem meg, hogy sok szlovák is rettenetesen helytelenül beszél. De az a többi szlovákot nem zavarja, mert az nem „magyar hiba”.

Sokszor előfordult, hogy a szlovákok megdöbbenek azon, hogy magyarországi szlovák vagyok – már amikor éppen olyan állapotban voltak, hogy lehetett velük beszélgetni erről. Vicces volt, amikor többükről is kiderült, hogy a nagymamájuk valamelyik alföldi magyar faluból települt át Szlovákiába. Többször észrevettem azt is, hogy a mečiaristák kezdtek megzakkanni attól, hogy mennyi mindenkit kell utálniuk. És amikor már kezdett recsegni-ropogni a rendszer, néhányan rájöttek, hogy tulajdonképpen ők csak a szlovákiai magyarokat utálják, engem nem. Ez azért nem volt jó érzés a felvidéki barátaim miatt. Árulásnak éreztem, még akkor is, ha nem tehettem róla. Ezzel kapcsolatban a kedvenc sztorim, szintén a kilencvenes évekből, hogy amikor a Tátrában egy sítúrán voltak a haverjaim, akikkel még a szlovák gimibe jártam Pesten, valamelyik este egy kis faluban kicsapták a kocsmáját, és egyikük, egy jól megtermett fiú, hangosan azt kiáltotta: „Ja som kokot Maďar, idem za Dunaj, ale predtým mi dajte slivovicu.” Vagyis „én egy fasz magyar vagyok, mindjárt megyek a Duna másik oldalára, de előtte adjanak egy szilvapálinkát”. Ha jól tudom, a szlovák nacionalista párt akkori vezetőjétől származik a „Maďari za Dunaj” mondás, ami azt jelenti, hogy „magyarok a Duna másik oldalára”. Erre az egész kocsmá a nyakukba borult, és fizették az összes pálinkájukat. Az ilyen helyzetekben teljes volt a képzavar egy Mečiar-rajongó szlovák nacionalista fejében.

A magyar és a szlovák olvasási és szövegértési készségem egyébként körülbelül azonos szinten van, és az irodalmi és kulturális referenciákkal sincs semmi gondom. Viszont jóval több kortárs magyar irodalmat olvasok, mivel otthon mindig könyveket kapok karácsonyra. A családban ugyanis rajtam kívül mindenki magyartanár, akik rengeteget olvasnak. Amióta az eszemet tudom, minimum-követelmény volt a családban, hogy ha három-

négy könyv nincs kinyitva az ágyad mellett, akkor nem vagy rendes ember. Krúdyt és Ottlikot, Esterházyt és Mészölyt egyaránt kellett olvasni. Emellett viszonylag sok cseh és szlovák irodalmat is olvastam. Életem egyik nagy élménye volt, amikor egy pozsonyi szemináriumi órára késve érkeztem meg, ahol éppen egy felvilágosodás korabeli szlovák eposzt elemezték. Én ezeken az órákon általában csöndesen üldögéltem, és figyeltem az eseményeket. De ezen az órán, mivel bennem volt már fél liter sör, ki mertem nyitni a számat, és nagyon hosszan és részletesen elmagyaráztam az egész csoportnak, hogy ez a szöveg azért van pontosan úgy megírva, ahogy, mert egy ókori görög eposzt próbál másolni a legkisebb részletekig. A tanár is csak nézett ki a fejből. Csakhogy éppenséggel nem élek egyik országban sem. Ezért ha egy mai szöveget veszek kézbe, abban lehetnek olyan politikai vagy kulturális referenciák, amiket nem értek, hiszen nem követem a jelenlegi eseményeket olyan mélyen ebben a két országban.

Az is egy érdekes dolog, hogy mikor kinek drukkolok. A nővéremmel korábban rájöttünk, hogy ugyanúgy drukkolunk. Ha egy versenyen a magyarok már kiesnek, akkor a szlovákoknak drukkolunk. Ha pedig a szlovákok is kiesnek, akkor jönnek a csehek meg a lengyelek, vagyis a többi visegrádi népség. Emlékszem, teljesen ledöbbsentem, amikor egy szlovák ember azt mondta nekünk, hogy ő sohasem fog a cseheknek drukkolni. Aztán többeknél is próbáltam a csehek iránti viszonyukat finoman kipuhatolni, mert ha megkérdeztem volna direktbe, hogy utálja-e a cseheket, nyilván nem mondta volna, hogy ki nem állhatja őket. És az derült számomra, hogy Közép-Szlovákiában tényleg sokkal negatívabban néznek a csehekre, ahhoz képest, amit én Pozsonyban megtapasztaltam. Merthogy, mondták többen is, milyen jó, hogy szétváltunk, mert a csehek voltak mindig nyerő pozícióban, Szlovákia csak ki volt használva, blablabla. Vagyis ezek a klasszikus sztereotípiák jöttek, nem volt semmi konkrétum.

Egyszer volt egy hatalmas élményünk, amikor az ezredforduló környékén egy szlovák nemzeti hokicsapat tartalékosai a magyar nemzeti csapat ellen játszottak Pesten. Egy barátnőmmel mentünk, aki egyébként magyar, és akit csak azért írtak be annak idején a szlovák iskolába, mert az óvodában szölkáltak az anyukájának, hogy zseni a gyerekek, és hogy valami nagyon nehéz iskolába írássák be, mert különben meg fog bolondulni az unalomtól. Ő egyébként szintén Pozsonyban végzett szlovák-filozófia szakon. Úgy döntöttünk, hogy a magyaroknak fogunk szurkolni, hiszen ők sokkal bénábbak hokiban. Csakhogy azt vettük észre magunkon, hogy véresen a szlovákoknak drukkolunk. Vagyis magunk számára is meglepő módon nem sikerült érvényesíteni tudatosan választott szolidaritási elkötelezettségünket, hiszen nem a gyengébbnek szurkoltunk. Persze gyorsan rájöttünk, hogy rossz helyen vagyunk, mivel itt nem szabad drukkolni a szlovákoknak, mert még valaki odacsap, úgyhogy inkább meghúztuk magunkat – ráadásul ez abban az időben volt, amikor mi már eldöntöttük, hogy egymással szlovákuul fogunk beszélni. Szerencsére nem bántottak. Azóta nemigen voltam hasonló helyzetben, és fogalmam sincs, hogy adott esetben kinek drukkolnék. Valószínűleg a kevésbé arrogáns felet választanám.

A nyolcvanas évek végén ömlesztve néztük a csehszlovák filmeket. Tulajdonképpen minden Magyarországon vetített csehszlovák filmet láttam a gimnáziumi négy év alatt, de soha nem mentem bele mélyebb elemzésükbe. Ugyanakkor a testvéremmel sokat beszélgettünk a szlovákokról, a csehekről meg a csehszlovákokról, hogy mennyire másképp viszonyulnak az élethez, a világhoz, illetve önmagukhoz, mint a magyarok. Szerintem a kilencvenes évek magyar művészfilmjei nagyon deprimálók, és baromi sötét világot ábrázolnak. Ehhez képest, ha megnézzük Chytilová vagy Jakubisko filmjeit a rendszerváltással kapcsolatban, szétröhögjük magunkat például azon, ahogy a földek visszaigénylését vagy a vadkapitalizmus időszakát bemutatják. Csak röhögünk és röhögünk önmagunkon, mert folyton ironizálnak. Ezeknek jelentős része máig nem cseh vagy szlovák, hanem csehszlovák, hiszen egyszerre játszanak bennük cseh és szlovák színészek. Amennyire meg tudom ítélni, a szlovák film némileg melankolikusabb, mint a cseh.

Pozsonyban, az egyik szlovák társaságban az volt a hétvége fénypontja, hogy vasárnap délután megnéztük a FILMET, így, csupa nagybetűvel. És míg a kilencvenes évek elején, Magyarországon a családi tévémozi a „Vasárnap délután a Disney-vel” volt, addig Szlovákiában, vasárnap délutánonként csehszlovák filmeket játszottak a tévében, amelyek általában csehül beszéltek. Mindez az egész élményre rátett még egy lapáttal, hiszen ahhoz, hogy be tudjak épülni a szlovák kultúrába, teljesen meg kellett értenem a cseh nyelvet is. Van egyfajta csehszlovák film, amit a külföldiek valószínűleg sohasem látnak, mert ezek nem híres művészfilmek. Például volt egy film, az „Adéla ještě nevečeřela” (Adéla még nem vacsorázott), ami egy hatalmas tölcseres virágról szól, aki egy házban él. Adéla csöndben áll a sarokban, és amikor a látogató belép, a nagy tölcser egyszer csak lekonyul, és hamm, bekapja a látogatót. Ez egy teljesen abszurd vígjáték volt, amin a néző a hasát fogta a röhögéstől. A vasárnap délutáni filmeknek az volt a lényege, hogy üljünk le a képernyő elé, és szakadjunk meg a röhögéstől. Ezeknek a filmeknek nem volt semmi édesbús, komor felhangjuk, csak arra szólgáltak, hogy röhögjünk, röhögjünk és röhögjünk. Vagy itt van Jakubisko „Ezeréves méh” című filmje, aminél szebb sztorija alig van az Osztrák–Magyar Monarchiának. Ez egy szlovák könyv gyönyörű filmváltozata, amiben még az is benne van, hogy a lipitói szlovákoknak nincs munkájuk, ezért lejárnak a magyar városokba építkezni. Azt szokták mondani, hogy az összes pesti palotát a szlovákok építették. Na, ebben a filmben a szlovákok Debrecenbe mennek le, és valami zavargásokba keverednek. A film aztán egészen az első világháborúig viszi tovább a történetet.

A nővéremmel életre szóló vitáink vannak ezekről a dolgokról. Szerinte a szlovákok egyszerűbbek, nem olyan mélyen élék meg az érzéseiket, mint a magyarok. Én viszont nem vagyok hajlandó ezt elfogadni. Inkább azt mondom, hogy másképp közelítik meg a dolgokat, és nem olyan tragikus felfogásúak, mint a magyarok. Például ott volt a Krétakör „Fekete ország” című előadása, amit korábban láttam Budapesten, és ami egy kilátástalanul sötét, nehéz darab. Ennek született egy szlovák változata is, ami sok-

kal könnyedebb, kevésbé tragikus kicsengésű volt, mint a magyar, mivel ők nem sírtak, hanem inkább röhögtek saját magukon. Több új jelenetet is beillesztettek az előadásba. Volt benne például egy olyan sztori, amiben jött a migráns, akit kenyérral meg sóval fogadtak. És arra volt kihegyezve az egész, hogy amikor a migráns rádöbbsent, hogy Szlovákiában van, rémülten menekült tovább. És ezen mindenki jóízűen röhögött. Velem együtt. Magunkon neveltünk, nagyon felszabadultan. Egy magyar nem tud így röhögni saját magán, ő véresen komolyan veszi a nyomorát, és rettentően szenved tőle. De egy szlovák vagy egy csehszlovák úgy tud röhögni magán, hogy az elképesztő! És ez ebben az előadásban is gyönyörűen kijött.

Persze azért a dolog nem ilyen egyszerű, hiszen az is igaz, hogy a szlovákoknak van egy erős kisebbségi komplexusuk. Úgy gondolják, hogy ezer évig a magyarok nyomták el őket, aztán meg jöttek a csehek. És míg a magyarokat a balsors tépi, a szlovákoknak sem könnyű, mert nekik meg „Nad Tatrou sa blýska, hromy divo bijú...”, vagyis a Tátra fölött villámlik és mennydörög. Erről szól a himnusz... Azon is röhögtünk a múltkor a pasimmal, hogy a csehek meg arról himnuszolnak, hogy „Kde domov můj”, vagyis hogy hol az én hazám. Ezek szerint még ezt se tudják? Persze ez csak egy olcsó vicc, hiszen nyilván úgy kell értelmezni az első sort, hogy „ott az én hazám, ahol...”

De visszatérve Brüsszelre: a családkban most teljesen új helyzet alakult ki, ugyanis összeköltözött két félcsalád, és hirtelen egy olyan szituációban találtuk magunkat, amiről teljesen meglepődtem, és amit sokszor nehezen tudok kezelni. Az egyik félcsalád szlovák-francia, a másik pedig magyar-szlovák-francia. Az én gyerekeim leg-erősebb intim nyelve még mindig a magyar, mivel a válásom óta fokozatosan csúsztam át a magyarba, noha előtte szlovákul beszéltem velük. De mivel a válásom egybeesett a tinédzserkorukkal, egyre több komoly témáról is kellett velük beszélni, és nem éreztem magamban annyi erőt, hogy ezt következetesen és természetesen szlovákul tegyem. És mivel nem laktunk magyar környezetben, úgy éreztem, talán nem baj, ha nem napi huszonnégy órán keresztül toljuk a szlovákot. Amikor kimentünk Brüsszelbe, a lányom hároméves volt, a fiam pedig kilenc hónapos. Az anyanyelvük a szlovák volt, az apanyelvük pedig a magyar. Otthon a közös nyelv most a szlovák, de a gyerekek egymás között franciául beszélnek, mert kiderült, hogy mindhármuk tinédzser nyelve a francia, a viccekig bezárólag, hiszen francia nyelvű iskolába járnak. És amikor ott ülünk a vacsoránál, mi, a szülők egy szót sem értünk abból, amit a gyerekek beszélnek. Három gyerek van velünk, mivel a pasim nagyobbik lánya már Prágában él egy cseh fiúval. A legnagyobb fiú huszonegy, az enyéme meg tizenhét és tizenöt évesek. És különös módon többször nem a saját gyerekeim adnak összefoglalót arról, hogy miről beszéltek franciául, hanem az új fiam, aki szlovákul elmondja, hogy miről volt szó, aztán folytatják franciául, és röhögnek tovább. Az új fiam tudja, hogy a szlovákok utálják a magyarokat, de ezzel ő nem érez közösséget, hiszen kétéves korától ő is Brüsszelben él. Elvileg persze az angol is lehetne a közös nyelv, hiszen mind az öten beszéljük, de ez a mi esetünkben nem játszik, hiszen ott van helyette a szlovák.

Így viszont a magyar nyelv valahogy átalakult egyfajta intim nyelvvé. Tehát ha a gyerekeim valami fontosat akarnak mondani, csak nekem, akkor azt magyarul teszik. Arra persze próbálok figyelni, hogy ezt elkerüljük, mivel pontosan tudom, hogy engem is rosszúl érint, ha ők franciául beszélnek egymás között. Úgyhogy lehetőség szerint nem kezdünk bele intim beszélgetésekbe, ha mind az öten az asztalnál ülünk. A pasim a Duolingon tanul magyarul, úgyhogy ő néha elkap egy-egy szót. Egyébként fogalmam sincs, mikor kezdett el tanulni, merthogy részemről egyáltalán nem volt elvárás, hogy tudjon magyarul. Ez meglepetésként ért engem. Ő nagyon kedvesen azt mondta, hogy azért tanul magyarul, hogy a nagybátyámmal tudjon beszélni. Vagyis nemcsak mi dolgozunk egy multikulti környezetben, hanem a gyerekeink is ugyanezt kapják, mivel mindannyian az úgynevezett Európai Iskolába járnak, illetve jártak. Ezt az iskolatípust arra találták ki, hogy az eurokraták gyerekei a saját nyelvükön tanulhassanak. Brüsszelben öt Európai Iskola van, az én gyerekeim együtt járnak spanyol, görög és cseh gyerekekkel. Nyilván a fő nyelv az angol, a francia és a német. Ezek a munkanyelvek. A második nyelv után bármilyen új nyelvet lehet választani minden második évben. Úgyhogy nekik olyan mennyiségű nyelvvél és kultúrával van dolguk, amit mi el sem tudunk képzelni, és csak ámulunk és bámulunk, amikor erről mesélnek. A fiam a tavalyi osztálykirándulását Rómában töltötte, mert a harmadik nyelves olasz osztályával volt.

Persze az csak a problémahalmaz legegyszerűbb része, hogy milyen nyelven beszélünk. Merthogy a nyelv közvetíti a kultúrát, az életstílust, meg az ízlést. De ők már nem úgy élik meg az irodalmat, a filmeket, mint az az ember, aki egy nemzetállamban nő fel. Nyilvánvaló, hogy ők lesznek azok, akiket jobb napokon világpolgároknak nevezünk majd, rosszabb napokon pedig gyökérteleneknek. Még szerencse, hogy a családom erősen intellektuális beállítottságú, hiszen a felmenőim közül mindenki tanár. És matriarchátusban működünk, ezért a gyerekek nem tőlem félnek, hogy milyen lesz a bizonyítványuk, hanem az anyukámtól, hogy úristen, mit fog szólni a mama, ha törőből nem lesz meg a tízesem – mivelhogy az iskolában egytől tízig osztályoznak.

Úgyhogy az én gyerekeimnek van egy ilyen háttere, és ehhez jön hozzá, hogy az én brüsszeli kapcsolataim nem magyarok, hanem szlovákok. Nincsenek magyar barátaink. Én Brüsszelben szlováknak számítok. A gyerekeim szlovák Mikulás-ünnepségre jártak, és a helyi csehszlovák focicsapatnak drukoltak. A cseh és szlovák uniós eurokraták ugyanis húsz éve létrehoztak egy csehszlovák focicsapatot, és mi az ő meccseikre jártunk szurkolni. Emellett szlovák mesekönyveket örökölték, szlovák cédéket hallgattak, és minden évben szlovák táborba jártak. Van egy fantasztikus tábor Szlovákiában, valahol Banská Bystrica és Ružomberok között, amit úgy hívnak, hogy Első Szlovák Gyerekköztársaság. A gyerekeim mindig repesve várták a nyarat, hogy két hetet ott lógathassanak. Ehhez jönnek az új szlovák számok, amiket a táborban ismernek meg, de például nekem is van néhány kedvenc szlovák zenekarom – ők azokon nőttek fel. Úgyhogy sokszor jobban ismernek néhány szlovák zenekart, mint a szlovákiai emberek. Emellett megvannak a magyarországi rokonok, ismerősök is, onnan is jönnek informá-

ciók, hallgatják az új magyar zenéket is. Azahriah-t például nem különösebben kedvelik. És mivel az apukájuk nagyon szereti a színházat, amikor Pesten vannak, mindig megnézik a fontosabb előadásokat. Egyébként a volt férjem is Brüsszelben él, és a gyerekek nála is töltenek hétvégeket, ahol a fő tevékenységük a közös filmnézés.

Mostanában alig beszélek magyarul a mindennapi életben, legfőljebb a saját gyerekeimmel. Velük is leginkább akkor, amikor hármasban vagyunk az autóban. Legutóbb például a Winnetout hallgattuk magyar hangoskönyvben. Betettem a felvételt Budapesten, és ők tátott szájjal hallgatták, meg sem szólaltak Frankfurtig. Ez nagyon jó volt. Én meg közben arra gondoltam, hogy mostanra végleg ufó lettem. Sőt, hivatalosan is fölvettem ezt a nevet. S mivel Brüsszelben Erzsébet Tóthnak hívnak, a kezdőbetűim rövidítése egy „e” betű, meg egy „t” betű. Vagyis én vagyok E.T., a földönkívüli. Az íméleimet mindig úgy írtam alá, hogy „et”. És rájöttem, hogy földönkívüli vagyok a felvidéki magyarok között, földönkívüli vagyok Pozsonyban, és földönkívüli vagyok akkor is, amikor hazamegyek Csabára. Brüsszelben meg amúgy is mindenki ufó, hiszen teljes abszurdum, hogy a 27 európai országból érkezett huszonötezer eurokrata az összes gyerekével egy olyan ország kellős közepén él, amelyik nem tudja eldönteni, hogy mit szeretne: flamand-vallon együttélést, vagy valami egészen mást.

Ez az *ítés* lassan alakult ki, amiben közrejátszott az is, hogy egy külföldi nemigen tudja kimondani az én szerencsétlen keresztnevemet. Ezen kívül születésem óta Zsóka vagyok, és csak azért nem lettem hivatalosan is Zsóka, mert annak idején ezt a nevet nem lehetett anyakönyveztetni Magyarországon. Engem csak a szolfézs- meg a fizika-tanárok szólítottak Erzsikének, mindenki más tudta, hogy Zsóka vagyok. Ha valaki engem Erzsikének hív, akkor rögtön azt gondolom, hogy valami nagyon csúnya dolgot akar tőlem. Így aztán szép lassan ET lettem, és így hívnak a munkatársaim is. Ezt kérem tőlük. Most már jó, most már elfogadom, hogy nem tartozom sehová. Korábban volt bennem egy rettenetesen erős vágy, hogy tartozzak valahová, de ezt sohasem tudtam elérni. Valószínű, hogy az egyéniségem nem tette ezt lehetővé. Az anyukám a múltkor elszólta magát, hogy hatéves koromban azt mondta a nagymamámnak, hogy hát csak megmaradok most már. Akkor felkaptam a fejem, hogy eszerint ők hat évig azt gondolták, hogy nem maradok életben. Úgyhogy lehet, hogy ez az *ítvé* alakulás már jóval korábban elkezdődött.

Budapest – Brüsszel, 2023. augusztus – december